

Türklerde “güç” ile ilgili sözcükler (I)

[Oktay DOĞANGÜN](#) tarafından 26 Şubat 2012 gününde yazıldı.

Türklerde ma birçok eski toplumda doğal yaşamın getirdiği kavramlardan biri güç/erk kavramıdır. Türkler bu konuda, diğer göçebe toplumlarda olduğu gibi, birçok kavram karşılığı sözcük türetmişlerdir. Günümüzden başlayacak olursak, güç ile ilgili en usa gelen, ulusal oyunumuz güreş olur.

Güreş, yüzyıllardır Türklerin çocukluktan oynayageldiği bir oyun olup en eğlenceli güç gösterilerinden biridir. Düz bir yarışma olmayıp yörelere ma çağlara göre türülük gösterir. Ancak, ortak bir noktası vardır: karşılıklı güre olmak.

Güre olmak dedim, çünkü güreş veya güreşmek sözcüklerindeki sırasıyla eylemlilik eki -ş ile işteş çatı eki -ş- kaldırılırsa geriye kalan parça olan güre- sözcüğü, özünde güre “bol ve güçlü olan” sözcüğüne addan eylem yapıcı +A- eki getirilerek oluşmuştur. Buradaki güre- sözcüğü bugün “(hayvan) çiftleşmek” olarak yaşıyor çünkü güre sözcüğünün değişikli bir anlamı da “bol, verimli olan”. Eski Türkçede ise güre sözcüğü “yigit, kabadayı” anlamındadır. Démeli özünde bu sözcükler, güçle ilgilidir.

Bu türden güç kavramını içeren Anadolu’daki ağızlarımızdan derlemiş olduğumuz güre sözcüğümüz de bulunuyor [Derleme Sözlüğü, 1932]. Bu sözcük “kuvvetli, dinç” anlamındadır, yazı dilimizde ise “çiftleşmek isteyen hayvan” gibi değişikli anlamları da bulunuyor ki güre ile ilgisi böylece iki anlamdan da görülebilir. Bu sözcük de güre-eylemine -g eki gelerek oluşmuş ancak bu ek, Türkiye Türkçesinde önceki ünlüye kaynaşarak yitmiştir.

Tüm bu sözcüklerin bağlı olduğu güre sözcüğünün gürelemek dediğimizdeki güre (2) ile ilgisi yoktur, çünkü bu güre (2) sözcüğü yansıma bir sestir güreültü, güreül güreül gibi sözcükler bundan türer. Başından beri söz ettiğim güre sözcüğü ise anlamca güç ile ilgilidir. Acaba biçimce/kökence de ilgili mi?

Türkiye Türkçesindeki güç sözcüğü, Eski Türkçe küç biçiminden gelir. Bu sözcük uzun /ü/ sesiyledir çünkü uzun ünlüleri koruyan Türkmencede güyüç olarak, uzun ünlülerin izini barındıran Yakutçada küüs olarak ma yine uzun ünlülerin izini barındıran Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde ek aldığında güc+ olarak[1] bulunur

[Tekin, 1995: 189-191]. Kısacası kesin olarak biliyoruz ki güç sözcüğü uzun /ü/ ile olan bir *kū- kökünden gelebilir. Öte yandan eğer gür sözcüğü de uzun /ü/ ile olan bir köke dayanıyorsa bu iki sözcüğün köken bağımlı açıklamak için ilk adım atılmış olur, değilse iki ayrı kök kurmak gereklidir.

Çoğu kaynakta gür için bir uzun ünlü söz konusu edilmemiştir. Ancak, biliyoruz ki Ana Türkçenin uzun ünlüleri Çuvaşçada ikiz ünlü olmuşlardır [Ligeti, 1938: 195] [Tekin, 1995: 123]. Örneğin Ana Türkçe kūn “gün, güneş” sözcüğü Çuvaşçada küen “gün” biçimine gelmiştir, aynı biçimde Ana Türkçe kūz “güz, soñbahar” sözcüğü Çuvaşçada küer olmuştur. Tam da bu noktada gür sözcüğünün Çuvaşçasına baktığımızda küerüe sözcüğünü buluruz [Fedotov, 1996: 3, 94-95, 100-104]. Démeli, ünlü ikizleşmesi tam da diğer uzun ünlülü sözcüklerdeki gibi gerçekleşmiş!

Uzun ünlüleri ya da izlerini bulabileceğimiz Türkmencede, Moğolcada ma Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde bu sözcüğün uzun ünlü olduğuna ilişkin bir kanıt bulamayışımız, bence sürekli bir ses olan /r/ ünsüzünden kaynaklanıyor. Yakutça kür biçiminin de Moğolca gür biçiminden geçmiş olması üzerinde durmak gerekir[2]. Bu durumda elimizde, Çuvaşçadan ötürü, Eski Türkçe kür “gür” sözcüğünün Ana Türkçe *kūr biçiminden geldiğine ilişkin güçlü ipuçları bulunuyor. Böylelikle kūç “güç” ile kūr “gür” sözcüklerinin ortak bir kökü olabilecek Ana Türkçe *kū- sözcüğünü kurabiliriz.

Türkçe güç ile gür sözcüklerinin ortak kökü olabilecek Ana Türkçede bir *kū- sözcüğü için göze ilk *kū- “korumak” sözcüğü çarpıyor [Tekin, 1995]. Bu sözcük, Ana Türkçe kūt- ile kūd- “gütmek” sözcüklerinin kuramsal köküdür. Biçim olarak uygun olsa da gerçekten eş kök mü, yoksa tümüyle ayrı ancak sesteş bir kök mü bunu bilmemiz için biraz daha kurcalamamız gerekiyor.

Yiñe de benim yorumum, kūç “güç” ma kūr “gür” sözcüklerinin kūt-/kūd- “gütmek” sözcüğüyle eñ azından anlam olarak bağdaştığı yönünde, çünkü gütmek/korumak için güçlü olmanız da gereklidir. Bu durumda Eski Türkler kūç “güç” dediklerinde “koruma yeteneği” ma kūr dediklerinde “korur, koruyan” demek istemiş olabilirler.

Kalanda, şimdiye dek yüzyıllar boyunca Türk ekininde güçlü olmanın koruma sorumluluğu da getirdiğini çok iyi biliyoruz. Örneğin, eñ kolay örnek olarak, Osmanlı kağanlığı döneminde ele geçirilen yerlerde bulunan kamuya bu anlayışla bakılmıştı: biz sizi koruyalım/güdelim çünkü biz güçlüyüz, siz de bize vérgi vériñ. Bunuñ dışında Orkun Yazıtlarına [Ork., 735] ma Kutadgu Bilig betiğine [Hacib, 1069] bakıldığında da beñzer açıklamalar görülmektedir. Génel olarak da böyle bir toplum anlayışımız olduğu hepimizce bilinmektedir.

Güç ile ilgili sözcüklere değinmeyi başka bir yazıda sürdüreceğim.

Dipçe.

[1] Ana Türkçeniñ uzun ünlülerinden soñra gelen ünsüzler, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde yumuşar. Türkiye Türkçesinde sözcük soñunda yiñe pekleşir.

[2] Yakutça ile Moğolca arasındaki alıntılarda Mo. **g-** = Ya. **k-** deñliđi için bkz. [Doerfer, 1963].

Kaynakça.

[[Derleme Sözlüğü, 1932](#)] *Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1932.

[[Tekin, 1995](#)] T. Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg yayınları, İstanbul, 1995.

[[Doerfer, 1963](#)] G. Doerfer, *Türkischehe und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, 1963.

[[Ligeti, 1938](#)] L. Ligeti, *Les voyelles longues en turc*, JA, 1938.

[[Fedotov, 1996](#)] M. P. Федотов, *Этимологический словарь чувашского языка* [Çuvaşçanıñ Kökenbilim Sözlüğü], Çeboksari, 1996.

[[Ork., 735](#)] Orkun Yazıtları, 735. Baskı: T. Tekin, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2008.

[[Y. H. Hacib, 1069](#)] Y. H. Hacib, *Kutadgu Bilig*. Baskı: R. R. Arat, *Kutadgu Bilig II (Çeviri)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1974.